

Doğuşundan Günümüze İslam Felsefesi

Roy Jackson, trc. Atilla Alan (2. Baskı, İstanbul: Litera
Yayıncılık, 2017)

Değerlendiren

Fatma Sinem AVCILAR*

Bilindiği gibi İslam felsefesinden kasıt, her zaman niteliği İslami olan bir felsefe değildir. “*Doğuşundan Günümüze İslam Felsefesi*”, birebir çevirisiyle “İslam Felsefesi Nedir?” başlıklı bu kitapta da, din olarak İslam’a değil, İslam dünyası, coğrafyası ve uygarlığına işaret edilmiştir. Kitapta, başlangıçtan XXI. yüzyıla kadar olan İslam filozoflarının önde gelenleri, Batılı filozoflarla ilişkili biçimde ele alınmaktadır. Varlık ve bilgi felsefesi kapsamında makro sorularının yanı sıra, içinde bulunduğumuz yüzyılın ahlaki ikilemelerine de (kürtaj, klonlama, eşcinsellik, kadın hakları) cevaplar, İslam felsefesinin içinden aranmaktadır. Muhafazakâr Müslümanlarla liberal Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıklar, ahlaki değerler bağlamında ele alınmıştır. Kitabın hedef kitlesi öğrencilerdir.

İngiltere’de Gloucestershire Üniversitesi’nde Din Felsefesi alanında çalışmalar yapan ve birçok üniversitede felsefe ve din alanında yıllarca ders veren Roy Jackson’un burada değerlendirmesi yapılan ve 2017 yılında Türkçeye çevrilen “*Doğuşundan Günümüze İslam Felsefesi*” dışında, dört farklı eseri de dilimize kazandırılmıştır. Türkiye’de İslam felsefesi üzerine yazılan kitaplar, daha ziyade ilahiyat formasyonuna sahip kitleye yönelik kaleme alınmış kitaplardır. İslam felsefesine ilişkin yazılmış bu kitapların anlaşılabilmesi, ilahiyat terminolojisine, İslam tarihi bilgisine ve aynı zamanda İslam felsefesinin kavramlarına ve problemlerine vâkıf olmayı gerektirmektedir. Bu kitabı farklı kılan ise, dışarıdan birinin İslam üzerine yazmış olmasıdır. Yazar her ne kadar orijinal kaynaklara gitmemiş olsa da, kitap boyunca İslam felsefesini özellikle Batı felsefesiyle karşılaştırma çabası içinde olmuştur. Orijinal ismi “What is Islamic Philosophy?” olan eserin, “*Doğuşundan Günümüze İslam Fel-*

---

* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir/TURKEY
ftmsnm@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1026-6051

sefesi’ şeklinde çevrilmesi, mevcut yeni başlığın, kitabın içeriğini ve sistematikliğini ifade etme hususunda daha isabetli bir başlık olacağı görüşünden kaynaklanmış olduğu düşüncesindeyim. Kitabın amacı, yazarın ifadesiyle “okurların felsefeyle veya İslam ile ilgili bilgi birikimlerini (veya Müslümanların kullandıkları dilleri) dikkate almadan, anlaşılır bir dilde sunmak” olarak belirtilmektedir. Aynı zamanda kitabın hedef kitlesi, İslam Felsefesi konusunda bilgi birikimi olmayan veya çok az şey bilen, hatta İslam’ın bir felsefi geleneği olduğunu hiç fark etmeyenlerdir. Bu doğrultuda kitabın sonuna İslami isimler listesi, terimler sözlüğü ve kitaptaki her bölümün sonuna ise daha fazla bilgi için okuma listesi eklenmiştir. Kitap boyunca İslam’a ilişkin yazarın yanlış bilgileri ya da çıkarımları yer yer yayımcı tarafından açıklama dipnotlarıyla düzeltilmiştir. Kitapta toplam on iki açıklama dipnotu olup, son dört açıklama dipnotu (9, 10, 11, 12), yazarın bilgi yanlışlarının düzeltilmesine yöneliktir.

Yazar, Latinceleştirilmiş Arapça isimleri, orijinaliyle değil de Latinceleştirilmiş halleriyle kullanmayı ve kitap boyunca birkaç yer dışında hicri takvim yerine miladi takvimi tercih ettiğini belirtmiştir. İslam üzerine konuşurken, İslam’ın kabul etmiş olduğu zaman/takvim birimi üzerinden değil de Batının ürettiği zaman/takvim birimi üzerinden konuyu aktarması ve Arapça isimlerin Latinceleştirilmiş hallerini kullanması, yorumlayıcı sosyal bilim anlayışı üzerinden eleştirilebilir olmakla birlikte yazarın hedef kitlesi göz önüne alındığında bunun makul olduğu söylenebilir. Ayrıca yazar, akademik bir dilden ziyade didaktik üslubu tercih etmiş görünmektedir. Bu tercihi de iki kullanımı, makulleştirebilir. Hazırlanan terimler sözlüğünde yer alan terimler, İslami terminolojinin içeriğini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bununla birlikte kitapta yer yer yazım ve noktalama hataları bulunmaktadır: (s. 42, 46, 92, 98, 134, 168).

Kitap, İslami düşünceye kapsamlı bir giriş kitabı olarak tasarlanmıştır. Kapsamlı bir giriş yapma iddiasına uygun olarak kitapta, İslam felsefesinin belli bir dönemi değil, başlangıcından günümüze kadar olan süreci ele alınmıştır. Bu sebeple Kindî, Râzî, Farabi, İbn Rüşd, Sühreverdî, Mevlana, İbn Arabi gibi kadim düşünürlerin yanı sıra, yirminci yüzyıla damgasını vurmuş, Suruş, Mevdudi, Tarık Ramazan, Mohamed Talbi, Ahmad Fardid ve Ali Şeriatî gibi düşünürlerin görüşlerine de yer verilmiştir.

Kitap, felsefenin sorduğu soruları, hem Batı hem de İslam felsefesinin önde gelen düşünürlerinden hareketle güçlü bir biçimde açıklar. Bir örnek vermek gerekirse, iyi insan olmanın ne olduğunu açıklarken, üst insan (Nietzsche), kamil insan (İbn Arabi, Muhammed İkbal), teomorfik insan (Ali Şeriatî) gibi farklı düşünce iklimlerinin kavramlarını birbirleriyle ilişkilendirir.

Kitapta, felsefenin en kapsamlı arayışları olan varlık nedir ve varlığın kaynağı nedir, bilgi nedir ve bilginin kaynağı nedir, bilgiye nasıl ulaşılabilir gibi sorulara cevap aranmıştır. Bu kapsamlı soruların yanı sıra kitapta şu soruların cevapları da açıklanmaktadır:

- İslam felsefesinin oluşumunda Yunan felsefesi, Roma, Acem diyarı ve Hindistan'ın etkileri nelerdir ve nasıl olmuştur?
- Din ve felsefe arasındaki gerilim yalnızca İslam'a mı özgüdür?
- İlk Müslüman filozoflarda, iyi bir Müslüman dolayısıyla iyi bir insan olmanın anlamı nedir?
- *Hâricî*, Mürcie, Kaderî, Mu'tezile görüşünde yer alanların iyi insan/kâmil Müslümana ilişkin rol model kim ya da kimlerdir?
- Allah, ruh ve ahiret konularında teoloji ve felsefe arasındaki anlaşmazlık nedir? “Felsefenin hakikat ilminin tahsilinde bir faydası olmadığı” görüşü genellenebilir mi? Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd'ün bu konudaki görüşleri nelerdir?
- Yeni Platonculuğun, İslam felsefesinin gelişimine etkisi nedir?
- Nakli ilimler (fıkıh, tefsir, hadis) ile akli ilimlerin (felsefe) bilgi edinmesi nasıldır?

Kitap, toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Yazar, “İslam Felsefesi Nedir?” başlığını verdiği ilk bölüme “Bismillah” kelimesiyle başlar ve Kant'ın doktora tezinin başlığında Arap harfleriyle bismelenin yazıldığını ve bismelenin Kur'an'ın ruhunu ihtiva ettiğine inanıldığını belirterek bölümde, İslam'ın, felsefenin, İslami ilimlerin ve son olarak İslami felsefenin ne olduğunu cevaplarını arar. Yazar, İslam'ın ne olduğu sorusuna, İslam'ın sadece bir inanç olmadığı, aynı zamanda bir kültür ve medeniyet olduğunu belirterek cevap verir. Müslüman inanç sisteminin akide ve amellerine (istendik ve yapılması gereken davranış) bağlı kalmadan yaşayan “kültürel Müslümanlardan” söz eder. Yazar, kitabında ifade etmese de biz bunu, sosyologların yapmış olduğu “Metinsel İslam” (Kur'an ve sünnetin Arapça formu) ve “Kültürel İslam” (Kur'an ve sünneti insanların anlama ve yaşama biçimi) ayrımı temelinde yeniden bir değerlendirmeye tabi tutabiliriz. Kitap, metinsel İslam'dan hareketle yazılmamıştır. Çünkü yazarın “metinsel İslam'ın” orijinal formuna gidecek Arapça bilgisine sahip olmadığını, yalnızca İngilizceye çevrilmiş metinlerden hareketle meseleyi ele aldığını söyleyebiliriz.

Yazar, kitabın ilk bölümünde “İslam Felsefesi Nedir?” başlığı altında felsefenin de, dininde (burada sadece İslam'ın) inanılmaz derecede kapsamlı olduğunu ve büyük sorulara cevap aradığını ifade eder. Halbuki İslam, diğer dinlerden farklı olarak özellikle Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarıyla gündelik hayata ilişkin soruları da cevaplamaktadır. Ancak yazar, İslam'a ilişkin Kur'an ve sünnet ayrımını yapmadığı için İslam'ı sadece büyük sorulara cevap arayan bir inanç olarak tanımlar.

“Yunan ve Acem Mirası” başlığı verilen ikinci bölümde yazar, İskenderiye’nin VII. yüzyılda Araplar tarafından ele geçirilmesinin sonucunda İslam düşünürlerinin, İlk Çağ Yunan filozoflarıyla ve daha kapsamlı biçimde Batı felsefesiyle, aynı zamanda Hint ve Acem kültürleriyle tanışmalarını anlatır. Yazara göre, İslam düşünürlerini farklı düşüncelerle tanışmaya iten şey, “Çin’de de olsa ilmi arayınız, çünkü ilim öğrenmek, her Müslümana farzdır.” hadisidir.

“İlk Müslüman Filozoflar” başlığı altındaki üçüncü bölümde yazar, Müslüman olmanın ne anlama geldiğini, dönemin düşünce akımlarından hareketle ve Batı felsefesiyle karşılaştırarak açıklamaktadır. İyi bir insan ve iyi bir Müslümanlığın nasıl olması gerektiğine ilişkin soru, İslam’daki ilk bölünmenin de sebebidir. Bu bölümde *Hâricî*, Mürcie, Kaderî, Mu’tezile gibi akımlar ve bu akımların iyi bir Müslüman nasıl olur, Allah, Allah’ın adaleti, akıl, vahiy nedir ve nasıldır sorusuna verdikleri cevaplar, yer yer Batı felsefesiyle karşılaştırılarak açıklanır. Ayrıca bu bölümde ilk sistematik İslam filozofu olarak Kindî ve Râzî, ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

“Allah, Ruh ve Ahiret” başlığını taşıyan dördüncü bölümde yazar, bu üç konuda teoloji ve felsefe arasındaki şiddetli tartışmalara dikkat çekmektedir. Bunların içinde en önemlilerinden biri, öldükten sonra bedenen dirilmeye ilişkin İslam düşünürleri ile felsefeciler arasındaki ayrımıdır.

“İman ve Akıl” başlığı adı altında oluşturulan beşinci bölümde, bilginin kaynağı konusunda ikili ayrım, Batıda akılcı veya deneyci, Doğuda ise Meşşâî veya İshrakî adını almıştır. Sühreverdi’nin tecrübi bilgi ve sezgisel bilgiyi açıklamaları, felsefe ve dinin aynı hakikati temsil ettiği ve hakikatin bilgisinin, önce Âdem’e daha sonra diğer tüm dinlerin peygamberlerine ve en son geçmiş ve bugün ki filozof ve mutasavvıflara aktarıldığı bilgisi, Molla Sadra’dan hareketle açıklanır.

“İslam ve Devlet” başlığını taşıyan altıncı bölümde yazar, Platon’un “Filozof Krallar” ve Nietzsche’nin “Asil Ruhlar” kavramlarıyla meritokrasiyi (seçkinlerin yönetimi), demokrasiye (çoğunluğun yönetimi) tercih ettiklerini belirtir. Bu probleme İslam düşünürlerinden Mevdudî’nin getirdiği çözümü yine Mevdudî’nin ürettiği teo-demokrasi/İslami teokrasi kavramından hareketle açıklar.

“Ahlaki İnkilemler” başlıklı yedinci bölümde yazar, XX. yüzyılla birlikte ortaya çıkan kürtaj, faiz, klonlama, ötenazi, eşcinsellik, kadın hakları, gayrimüslim hakları, biyoteknolojinin kullanılması gibi sosyal sorunlara ilişkin üretilen sosyal çözüm önerilerini, hem geleneksel İslam’ın hem de son dönem modernist İslamcılarının ürettikleri çözümler esasında açıklamaktadır. Yazarın, eşcinselliğe ve İslam’ın eşcinselliğe izin verdiğine dair açıklamaları, Ehl-i Sünnet İslam âlimleri üzerinden değil, medyatik ve eşcinsel olan Müslüman

bir akademisyen (Ludovic-Mohammed Zahed) üzerinden yapılmıştır. Yayımcı, yazarın eşcinsellikle ilgili İslam’a ilişkin yanlış bilgisini iki ayrı açıklama dipnotuyla düzeltmiştir (s. 200).

“Cihat ve Haklı Savaş Teorisi” başlıklı sekizinci bölümde yazar, Batılı felsefe geleneğiyle karşılaştırma yaparak İslam’da savaş konusunda birçok araştırmanın yapılması gerektiğini belirtir. Kur’an’da cihat kelimesinin sadece savaş anlamında kullanılmadığını, doğruyu söylemenin, nefisle mücadelenin, adil ve eşitlikçi bir toplum inşa etmeye gayret etmenin de cihat olduğunu belirtir. Yazar, savaşa ilişkin İslami ilkelerin, Batılı görüşlerden çok farklılık göstermediğini belirtmektedir.

Kitabın son bölümünün başlığı ise, “İslam ve Ortak Ahlaki Değerler” adını taşımaktadır. Bu bölümde, modernite ve postmodernitenin temel karakteristikleri tartışılmaktadır. Bilimsel bilgiye inanma, diğer bilgi türlerini yok sayma, laiklik, ilerleme ve otorite, modernitenin temelinde yer alırken; postmodernite, bilimsel bilginin dışında diğer bilgi türlerinin de önemsenmesi görüşündedir. Yazar, postmodernizmin yücelttiği ahlaki çoğulculuk ve yorumbilimsel yaklaşımdan hareketle bir olayı tarihsel ve kültürel bağlam içinde anlama gayretinin sadece Batılı postmodernlerin sahip olduğu bir özellik olmadığını, İslam’da da bu özelliklerin var olduğunu belirtir. Yazar, kitabını modernliğin bir sonucu olan laikliğin, dinî inançlara karşı nasıl hoşgörüsüz olduğunu, Atatürk Türkiye’si ve son dönem bazı Avrupa ülkelerinden hareketle başörtüsü yasağı örneğiyle sonlandırır.